

Riječka spomenica (1915.)

Tomislav MRKONJIĆ

Vatikanski tajni arhiv, Vatikan

Papinski bogoslovni fakultet »Sv. Bonaventure« (Seraphicum), Rim

Jadranka NERALIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Zlatko Matijević

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Prvi svjetski rat, kao uostalom ni mnogi prijašnji, nije zaobišao Katoličku crkvu. Iako je njezino duhovno i upravno središte na čelu s papom Pijom X. (1903.—1914.) zauzelo neutralno stajalište prema zaraćenim stranama, tj. Središnjim vlastima (Njemačka i Austro-Ugarska Monarhija) i silama Antante (Velika Britanija, Francuska i Rusija) te njihovim saveznicama, to nikako nije značilo da će katoličko svećenstvo, neovisno o svojem hijerarhijskom položaju, ostati tek pasivni promatrač, tj. da se ne će zauzeti za ostvarivanje određenih ciljeva koji nisu morali uvijek imati vjerski značaj.

Dio hrvatskih i slovenskih katoličkih svećenika, zajedno s određenim brojem svjetovnjaka, okrenuo se, nedugo nakon otpočinjanja ratnih neprijateljstava, tajnom djelovanju u nastojanju da za Hrvatsku (Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija) i slovenske zemlje, kao integralne dijelove Austro-Ugarske Monarhije, osiguraju što povoljniji položaj nakon sklapanja mira.

Na temelju malobrojnih sačuvanih svjedočanstava može se pretpostaviti da je tadašnji provincijal Dalmatinske provincije franjevac konventualaca o. Joso (Jozo, Josip) Milošević (1869.—1926.) bio prvi hrvatski katolički svećenik koji se, na vlastitu pobudu, odlučio poduzeti korake koji su trebali, prema njegovu mišljenju, »osigurati našem narodu bolju sudbinu«. Koncem 1914. o. Milošević došao je u Rim, da bi papi Benediktu XV. (1914.—1922.) iznio probleme u svezi s položajem hrvatskoga naroda, po vjeri dominantno katoličkoga, u Austro-Ugarskoj Monarhiji. U tu svrhu napisao je spomenicu i kao poseban prilog dao izraditi zemljovid pokrajina u kojima kao većinsko stanovništvo obitavaju južni Slaveni (Slovenci, Hrvati i Srbi), podanici Monarhije. Tadašnji je papa navodno više puta primio o. Miloševića u tajne audijencije, tražeći od njega da ga podrobno izvijesti o prilikama na jugu starodrevne države vladarske kuće Habsburg-Lothring.

Na Miloševićeve kontakte sa samim vrhom Katoličke crkve neposredno se navodezuje tajna akcija iz ranoga proljeća 1915., kada je skupina hrvatskih i slovenskih katoličkih svećenika i svjetovnjaka uputila papi Benediktu XV. tzv. Riječku spomenicu, u kojoj se tražila od njega zaštita i pomoć za Hrvate i Slovence. O. Milošević imao je posebno važnu ulogu u sastavljanju Spomenice i njezinu uručanju Sv. Ocu.

Fran Binički

Antun Mahnić

Gotovo da nije potrebno ni spominjati da su o. Milošević i znatan broj svećenika i svjetovnjaka uključeni u akciju oko Riječke spomenice, na čelu s krčkim biskupom Antunom Mahnićem / Antonom Mahnićem (1850.—1920.), pripadali Hrvatskome odnosno Slovenskome katoličkom pokretu.

Već prvih mjeseci svjetskoga rata vlč. Fran Binički (1875.—1945.) došao je na ideju, slično kao o. Milošević, da bi trebalo poduzeti odlučne korake kod Sv. Stolice, odnosno pape Benedikta XV., u svrhu traženja zaštite interesa hrvatskog naroda nakon okončanja ratnoga sukoba u koji je Hrvatska bila uključena na strani Središnjih vlasti. Držao je da akciju trebaju u svoje ruke uzeti vodeći ljudi Hrvatskoga katoličkog pokreta, odnosno njegove elitne organizacije Hrvatskoga katoličkog seniorata. Vlč. Binički se 20. prosinca 1914. pismom obratio Rudolfu Eckertu (1889.—1915.), katoličkom novinaru i jednome od vodećih članova Seniorata, u kome, između ostaloga, stoji: »Morali bismo u prvom redu tražiti okrilje u Svetoj Stolici. [...] Mislim da bi trebali napisati spomenicu u ime Seniorata« i zamoliti Sv. Oca da Hrvate i Slovence uzme u zaštitu. Prihvativši sugestiju R. Eckerta i poziv biskupa Mahnića, vlč. Binički uputio se u Rijeku, kamo je stigao krajem veljače 1915. godine. U blagovaonici kapucinskoga samostana predao je biskupu Mahniću rukopis spomenice za papu Benedikta XV., koju je »sam na brzu ruku bio sastavio«. Istom prigodom vlč. Binički se upoznao i s o. Miloševićem, koji mu je rekao kako je još 1914. bio u audijenciji kod Sv. Oca i predao mu svoju spomenicu.

Kao sudionike sastanka vlč. Binički, osim sebe i o. Miloševića, navodi još samo biskupa Mahnića i gvardijana o. Bernardina Škrivanića (1855.—1932.). Nazočni su se svećenici složili da je nužno sastaviti jednu novu spomenicu u ime »svih Hrvata katolika« te da bi je trebali potpisati »hrvatski biskupi i odlični svjetovnjaci«.

Na izradbi spomenice radilo se užurbano jer se opravdano pretpostavljalo da će Italija napustiti privremenu neutralnost te okrenuti leđa dotadašnjim formalnim saveznicama iz tabora Središnjih vlasti i stupiti u rat na strani sila Antante. Kada je prva verzija spomenice bila napisana, ponovno je 6. ožujka 1915. bio sazvan sastanak kod riječkih kapucina. Tom su sastanku, osim biskupa Mahnića, vlč. Biničkoga i o. Miloševića, nazočili: msgr. Frano Bulić (1846.—1934.), političari pravaške orijentacije Matko Laginja (1852.—1930.) i Ante Đulibić (1867.—1935.), vlč. Milan Pavelić (1878.—1939.) i katolički novinar Petar Rogulja (1888.—1920.). Na riječkom su sas-

tanku bili i slovenski izaslanici: vlč. Janez E. Krek (1865.—1917.) i vlč. Anton Korošec (1872.—1940.).

Iako su slovenski predstavnici bili na sastanku, predloženo je da se u Rijeci usvojena Spomenica dostavi čelništvu Slovenske ljudske (pučke) stranke i ljubljanskom biskupu Antonu B. Jegliču (1850.—1937.). Biskup Mahnić Spomenicu je osobno odnio u Ljubljanu. Na sastanku koji je uslijedio slovenska je crkveno-politička elita prihvatila tekst Riječke spomenice.

Autori konačne redakcije Riječke spomenice bili su vlč. Binički, koji je za nju prikupio povijesne podatke, o. Milošević, koji je obradio njezinu pravnu stranu i biskup Mahnić, koji ju je prevo na latinski jezik.

Vlč. M. Pavelić bio je zadužen da skupi potpise hrvatskih i slovenskih crkvenih dostojanstvenika i uglednih katoličkih svjetovnjaka. Jednu verziju Riječke spomenice, koju je rukom prepisao o. Milošević, potpisali su: biskup A. B. Jeglič; vlč. A. Korošec, predsjednik te A. Dulibić i vlč. I. E. Krek, potpredsjednici Kluba hrvatsko-slovenskih zastupnika u Carevinskom vijeću (parlamentu) u Beču; pomoćni zagrebački biskup Josip Lang (1857.—1924.), predsjednik Hrvatskoga katoličkog narodnog saveza u Zagrebu; vlč. F. Binički predsjednik Seniorata hrvatskih akademskih katoličkih društava («Hrvatska», «Domagoj», «Preporod», «Kačić», «Antunović», «Pavlinović», «Dobrića», «Strossmayer» i «Martić» te ostalih devet bogoslovskih zborova) i Leonova društva za Hrvatsku; Stjepan Markulin (1885.—1940.), predsjednik Pijeva društva za Hrvatsku; Anton Sušnik (1880.—1934.), predsjednik Saveza slovenskih kršćanskih socijala; Ivan Šusteršič (1863.—1925.), predsjednik Slovenske ljudske (pučke) stranke; Bogumil Remec (1878.—1955.), predsjednik Seniorata slovenskih katoličkih akademskih društava; Ignacij Nadrah (1868.—1951.), predsjednik Apostolata sv. Ćirila i Metoda za ljubljansku biskupiju. Posljednji se na Spomenicu, koja nosi nadnevak 4. travnja 1915., potpisao biskup Mahnić. Konačnu verziju Spomenice, iz nepoznatih razloga, potpisao je samo biskup Mahnić.

Autori Spomenice smjerno su molili Benedikta XV. da se zauzme za Hrvate i Slovence na predmnijevanoj mirovnoj konferenciji, i to neovisno o tome hoće li na završetku rata Austro-Ugarska Monarhija biti na pobjedničkoj ili poraženoj strani.

Zajedno s Mahničevim popratnim pismom, datiranim u Krku 10. travnja 1915., Riječku su spomenicu Papi u Rim odnijeli o. J. Milošević i o. Miroslav Škrivanić. Uručivši Benediktu XV. Spomenicu, redovnici su dobili obećanje da će se papa založiti za ono što se u njoj traži ako mu bude omogućeno da sudjeluje na budućoj mirovnoj konferenciji. Osim Benediktu XV. jedan je primjerak Riječke spomenice uručen i državnom tajniku Sv. Stolice, kardinalu Pietru Gasparriju (1852.—1934.).

Boravak redovničkoga dvojca u Rimu nije ostao nezamijećen. Iz ruskoga veleposlanstva u Rimu izvijestili su Sergeja Dimitrijeviča Sazonova (1860.—1927.), ministra vanjskih poslova, da dvojica redovnika tvrde kako sudionici sastanaka u riječkom kapucinskom samostanu drže «poželjnim, da bi Hrvati i Slovenci postali dijelom ujedinjene jugoslavenske države pod državom (!) Karađorđevića». Iako je ta informacija proturječila sadržaju Riječke spomenice, koja nije predviđala ujedinjenje Hrvatske i slovenskih zemalja s Kraljevinom Srbijom (i Kraljevinom Crnom Gorom), u osnovi nije bila netočna. Naime, već su se tada neki pojedinci iz svećeničkih i svje-

Jozo Milošević
i
Miroslav
Škrivanić
u Rimu (1915.)

tovnjačkih krugova u Hrvatskoj i slovenskim zemljama zanosili idejom o nekoj široj južnoslavenskoj državnoj zajednici izvan granica Austro-Ugarske Monarhije.

Kada je poslije završetka Prvoga svjetskoga rata stvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, to je za hrvatske i slovenske katolike značilo napuštanje srednjoeuropskoga uljudbenog kruga i ulazak u balkanski geopolitički prostor sa svim njegovim nepredvidivim zamkama.

Literatura i izvori (izbor):

- Fran BINIČKI, *Moje tamnovanje*, Zagreb, 1942.
- Ljubo BOBAN, »Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914—1934)«, u: Lj. BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije. Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije*, Zagreb, 1987.
- Antun BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb-Krk, 1991.
- Petar GRGEC, *Krvava služba. Ratne uspomene*, Zagreb, 1940.
- P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995.
- IGNOTUS [F. BINIČKI], »Nepoznati borci za slobodu Hrvatske.«, u: *Hrvatska duša*, II. knjiga, Zagreb, 1923.
- Juraj KOCIJANIĆ, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1927.
- Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.—1918.*, Zagreb, 1994.
- Bogdan KRIZMAN, »Predavanje Antona Korošca o postanku Jugoslavije«, *Historijski pregled*, Zagreb, 5/1959., br. 1.
- Ante MANDIĆ, *Fragmentsi za ujedinjenje. Povodom četrdesetgodišnjice osnivanja Jugoslavenkog odbora*, Zagreb, 1956.
- Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslovenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.—1929.)*, Zagreb, 1998.

- Z. MATIJEVIĆ, 'Magnum crimen' hrvatske historiografije. Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka, u: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća. Između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, Srećko Lipovčan i Ljiljana Dobrovšak, ur., Zagreb, 2005.
- Z. MATIJEVIĆ, 'Tajna diplomatska aktivnost o. Joze Miloševića. Riječka spomenica (1915.)', u: *Posljednjih stotinu godina (1907.—2007.)*, sv. II., ZR, Ljudevit Maračić, ur., Zagreb, 2009.
- Marije MATULIĆ, 'Postanak Jugoslavije. Kratak nacrt povijesti ujedinjenja.', u: *Seljački kalendar za prestupnu godinu 1928*, Zagreb, 1927.
- Tomislav MRKONJIĆ, 'Hrvatski katolički pokret i 'Riječka spomenica' iz travnja 1915. (Latinski koncept)', u: *Hrvatski katolički pokret*, ZR, Z. Matijević, ur., Zagreb, 2002.
- Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948.
- Janko PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Beograd, 1976.
- J. PLETERSKI, *Dr. Ivan Šušteršič 1863—1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Ljubljana, 1998.
- Dragoljub R. ŽIVOJINOVIĆ, *Vatikan i prvi svetski rat 1914—1918*, Beograd-Cetinje, 1978.
- D. R. ŽIVOJINOVIĆ, *Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslovenske države 1914—1920*, Beograd, 1980.
- D. R. ŽIVOJINOVIĆ i Dejan V. LUČIĆ, *Varvarstvo u ime Hristovo. Prilozi za Magnum crimen*, Beograd, 1988.
- Ignacij RADIĆ, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, Slav. Požega, 1940.
- Milan STANIĆ, *Neprijateljska politika Vatikana prema Hrvatima*, Zagreb, 1948.
- † O. Josip Milošević., *Nova revija*, Makarska, 5/1926., br. 1.
- Zaboravljeno poglavlje iz hrvatske prošlosti•, *Narodna politika*, Zagreb, 7/1924., br. 16.